

Erhard Cziomer

**POLITYKA REPUBLIKI FEDERALNEJ NIEMIEC
WOBEC WSPÓLNOTY NIEPODLEGŁYCH PAŃSTW
U PROGU XXI WIEKU ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM
MIEJSCA I ROLI ROSJI**

UWAGI WSTĘPNE

Celem opracowania jest syntetyczne przedstawienie polityki rządu Republiki Federalnej Niemiec (RFN) wobec państw byłego ZSRR, określanych jako Wspólnota Niepodległych Państw (WNP). Wyłączenie krajów bałtyckich z powyższej analizy jest o tyle zasadne, iż odzyskały one jeszcze przed rozpadem ZSRR w 1991 r. utraconą w 1940 r. niepodległość i posiadają aktualnie status krajów stowarzyszonych i kandydatów na członków Unii Europejskiej (UE). Większość autorów zalicza je ponadto do krajów Europy Środkowej. Przedmiotem opracowania są zatem niektóre aktualne i prognostyczne aspekty polityki rządu SPD-Sojusz 90-Zieloni (SPD-S 90-Z) od 1998 r. wobec WNP ze szczególnym uwzględnieniem Rosji jako głównego partnera strategicznego RFN. Opiera się ono na analizie wszelkich dostępnych materiałów źródłowych¹ i literatury przedmiotu². Uwzględniono także

¹ Por. *Politisches Archiv der SPD* (cyt. dalej PA SPD), Berlin, zespoły teczek Russland 1, GUS 1, Russland 2, GUS 2 (1999-2001). Wybrane źródła internetowe – RFN: bundesregierung.de (Urząd Kanclerski), auswaertiges.amt.de (MSZ), bundestag.de (Bundestag), Rosji: president.kremlin.ru/ (Prezydent), gov.ru/ (Rząd), mid.ru/ (MSZ).

² Por. najnowsze prace zbiorowe z obszernymi przeglądami literatury rosyjskiej i zachodniej: G. Simon (Hrsg.), *Russland in Europa. Innere Entwicklung und internationale Beziehungen*, Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien (dalej – BIOST), Köln 2000; H. Hermann Hoemann, H. Henning-Schröder (Hrsg.), *Russland unter neuer Führung*, Bonn 2001.

liczne prace autora w powyższym zakresie³ oraz jego bieżącą obserwację uczestniczącą, w tym zwłaszcza jego bezpośrednie rozmowy z dyplomatami, ekspertami i politykami niemieckimi w latach 1999-2001 w Bonn i Berlinie.

1. OGÓLNE UWARUNKOWANIA ORAZ PRZESŁANKI ZMIAN POLITYKI RZĄDU SPD-S 90-Z WOBEC WNP

Od chwili powstania koalicji SPD-S 90-Z jesienią 1998 r. do jesieni 2001 r. nastąpiła wyraźna ewolucja jej stanowiska wobec WNP, zwłaszcza zaś Rosji. Uwidoczniła się ona głównie w dystansie nowej ekipy rządzącej w Bonn-Berlinie – Gerharda Schrödera i Joschki Fischera wobec prezydenta Borysa Jelcyna na początku, a ponownym zabieganiem o zbliżenie i współpracę z nowym prezydentem Federacji Rosyjskiej – Władimirem Putinem w połowie swej kadencji. Ze względu na formalny status mocarstwa atomowego oraz potencjał ludnościowy i gospodarczy Rosja pozostała nadal pierwszoplanowym partnerem Niemiec w ramach WNP. Niemcy starały się jednak w coraz większym stopniu utrzymywać także bliskie stosunki z pozostałymi państwami WNP.

Zasadniczymi przesłankami stopniowej zmiany polityki Niemiec wobec Rosji, w pewnym sensie także całej WNP, z punktu widzenia ekspertów niemieckich, były przede wszystkim:

a) Potrzeba współdziałania RFN z Rosją podczas interwencji zbrojnej NATO przeciwko Jugosławii od 24 marca do 9 czerwca 1999 r. w celu jej zalegalizowania w ONZ oraz przywrócenia pokoju w Kosowie.

b) Umocnienie pozycji Rosji w WNP przez Władimira Putina (1999-2000), zwłaszcza zaś poprzez zbliżenie się do uniezależniającego się pod koniec lat 90. od Moskwy najzasobniejszego kraju postradzieckiej Azji Środkowej – Uzbekistanu, co nie pozostało także bez wpływu na osłabienie wyraźnie antyrosyjskiego ugrupowania GUAM (Gruzja, Azerbejdżan, Mołdowa, Ukraina).

c) Wzrost znaczenia Rosji jako partnera gospodarczego Niemiec, zwłaszcza po okresie widocznego ożywienia gospodarczego 1999-2000.

d) Strategiczne znaczenie obszaru Rosji i całej WNP dla UE, co znalazło między innymi wyraz w zainicjowanych podczas prezydentury RFN w 1999 r. pracach nad założeniami „Wspólnej strategii UE wobec Rosji” 3 czerwca 1999 r., a podczas prezydentury Finlandii 10 grudnia 1999 r. – „Wspólnej strategii UE wobec Ukrainy”. W przyszłości podobne dokumenty UE obejmą także pozostałe kraje WNP⁴.

³ Por. ważniejsze: E. Cziomer, *Stosunki Niemcy-Rosja a bezpieczeństwo europejskie*, „Sprawy Międzynarodowe” 1997, nr 4, s. 5-25; idem, *Nowe elementy w polityce Niemiec wobec Rosji i Ukrainy*, „Opinie”, nr 26, ekspertyza dla MSZ, Warszawa 1999; idem, *Problemy współpracy gospodarczej Niemiec z Rosją po zmianie ekipy rządzącej w Rosji*, „Opinie”, nr 49, ekspertyza dla MSZ, Warszawa 2001 (w druku).

⁴ Por. H. Timmermann, *Russland strategischer Partner für Europäische Union*, Berichte BIOST, nr 5, Köln 2000.

Przesłanki powyższe zbiegły się ze zmianami wewnątrzpolitycznymi po ustąpieniu Jelcyna 31 grudnia 1999 r. oraz z wyborem Putina na prezydenta FR, co stworzyło w ciągu 2000 r. szansę na stopniowe przywrócenie stabilizacji w Rosji. Putin zaś, w oczach wielu polityków i ekspertów zachodnich, w tym także niemieckich, może przejąć funkcję **gwaranta** „małej stabilizacji”. Nie bez znaczenia były także określone implikacje międzynarodowe, wpływające na wzrost zainteresowania Niemiec oraz UE rozwojem sytuacji na obszarze WNP. W tym kontekście wymienić można przede wszystkim:

- wzrost zaangażowania koncernów ponadnarodowych, zwłaszcza amerykańskich, eksploatacją ropy naftowej w rejonie Morza Kaspijskiego, przy poparciu rządu USA, które starają się wyraźnie osłabić tam pozycję Rosji,
- wzrost napięć i konfliktów na Zakaukaziu, w tym głównie na terenie Czechenii oraz państw ościennych po drugiej interwencji Rosji w Czechenii jesienią 1999 r., powodujących krytykę międzynarodową oraz kłopotliwe położenie czołowych państw Zachodu, w tym także RFN, które nie mogły się zdobyć na jednoznaczne potępienie Moskwy,
- zacieśnienie współpracy chińsko-rosyjskiej przy wyraźnym dążeniu do zachowania wpływów Rosji w Azji Środkowej, w tym zwłaszcza na obszarze znajdujących się tam krajów postradzieckich WNP⁵.

Zasygnalizowane wyżej przesłanki wewnętrzne i międzynarodowe skłoniły Niemcy do szukania ponownego zbliżenia z Rosją jako partnerem strategicznym, która, mimo przedłużającego się konfliktu oraz naruszania praw człowieka w Czechenii, pozostaje ważnym czynnikiem stabilizacji na terenie WNP.

2. OGÓLNE CELE I PRIORYTETY POLITYKI NIEMIEC WOBEC WNP ORAZ ICH REALIZACJA

Ogólne cele polityki Niemiec wobec WNP można syntetycznie ująć następująco:

- a) Dążenie do zachowania na powyższym obszarze pokoju i stabilizacji przy równoczesnym uwzględnieniu interesów Rosji.
- b) Działanie na rzecz długofalowego powiązania obszaru WNP z UE.
- c) Rozwiązywanie własnych problemów bilateralnych, w tym także humanitarnych⁶.

W odróżnieniu od USA oraz niektórych państw zachodnich, a także środkowo-europejskich, rząd SPD-S 90-Z wychodzi z założenia, iż jest możliwe przywrócenie pokoju i stabilności na obszarze WNP poprzez ścisłe współdziałanie z Rosją, a nie osłabianie jej pozycji w tym regionie. Moskwa zachowała tam na tyle istotne interesy i wpływy, iż nie będzie mogła sobie pozwolić na całkowite uniezależnienie

⁵ Por. A. Rahr, *Wladimir Putin. Dürer „Deutsche” im Kreml*, München 2000.

⁶ Por. H. Adomeit, *Russische Sicherheits- und Verteidigungspolitik*, SPW-S434, Ebenhausen 2000.

się postradzieckich krajów WNP. Dotyczy to przede wszystkim Zakaukazia oraz Azji Środkowej. W tym sensie długofalowe działania na rzecz osłabienia tam wpływów i obecności Rosji są skazane nie tylko na niepowodzenie, ale mogą spowodować sporo szkód. Z drugiej strony idzie jednak o to, aby przekonać Rosję, iż na obszarze WNP należy postępować zgodnie z prawem międzynarodowym oraz przestrzegać tam wszelkich uznanych norm cywilizacyjnych i międzynarodowych. Ważną rolę, mimo wielu mankamentów, mogą odegrać w tym zakresie takie organizacje międzynarodowe, jak: OBWE, ONZ oraz inne.

Ważnym zagadnieniem jest także perspektywa zacieśnienia współpracy całego obszaru WNP z UE, co może być najlepszym lekarstwem na powodzenie reform i niestety bardzo powolną stabilizację. Nie może się to jednak odbyć przeciwko interesom Rosji, ale tylko w ścisłym współdziałaniu z nią. Nie należy także całkowicie lekceważyć opinii rosyjskich, podkreślających wkład Rosji w utrwalenie bezpieczeństwa w Azji Środkowej i na Zakaukaziu przed zagrożeniami „terroryzmem” oraz „fundamentalizmem islamskim”. Są to wprawdzie niekiedy zdewaluowane hasła propagandy rosyjskiej, ale również wśród ekspertów oraz polityków niemieckich bojowników czeczeńskich w żaden sposób nie traktuje się jako „męczenników” sprawy narodowej. Analizując rozwój wydarzeń i uwarunkowania na Zakaukaziu, niektórzy eksperci niemieccy dochodzili nawet do wniosku, iż Putin miał jesienią 1999 r. wobec powstałej sytuacji w Czeczenii dwa wyjścia:

„a) doprowadzić do całkowitego wycofania się Rosji i utraty w konsekwencji dla niej całego Zakaukazia, b) ustanowić nowy porządek w Czeczenii i na obszarach sąsiednich, zwłaszcza w Dagestanie, gdzie fundamentalizm islamski poczynił wielkie postępy”.

Można wprawdzie odrzucać metody stosowane przez Rosję, ale bardziej realistyczne i korzystne jest współdziałanie z nią w stopniowym wprowadzaniu stabilizacji i porządku prawnego na tym obszarze. W poufnych rozmowach opinię taką wyrażają także politycy PDS, którzy są najbardziej zagorzałymi krytykami postępowania Rosji w Czeczenii. Podobnie jak przedstawiciele wszystkich frakcji Bundestagu utrzymują oni ożywione kontakty z deputowanymi Dumy Państwowej, rosyjskiego MSZ oraz ambasadą FR w Berlinie⁷.

Dla polityki rządu SPD-S 90-Z wpływał z powyższej oceny sytuacji zasadniczy wniosek, iż w interesie Niemiec leży większe powiązanie Rosji i WNP z UE, bo tylko taka perspektywa jest realistyczna. W latach 1999-2000 celowi powyższemu były podporządkowane wszystkie działania bilateralne i wielostronne dyplomacji RFN, w tym zwłaszcza wizyty na różnych szczeblach w ramach współdziałania UE oraz dyplomatyczne kontakty bilateralne. Wśród kwestii bilateralnych obok problemów politycznych i gospodarczych ważną rolę odgrywają także kwestie humanitar-

⁷ Por. A. Rahr, *Politischer Richtungswechsel in Russland*, „GUS-Barometer” 1999, nr 23 s. 1-6.

ne, ponieważ na terenie Kazachstanu i Kirgizji znajdują się większe skupiska ludności niemieckiej, które przemieszczały się w latach 90. na obszar Rosji, aby następnie wyemigrować na pobyt stały do RFN. Niemcy są zaś, z różnych powodów, zainteresowane jej pozostaniem w miejscach dotychczasowego zamieszkania. Jest to bardzo skomplikowany i ważny problem stosunków RFN z Rosją oraz wymienionymi wyżej azjatyckimi krajami WNP⁸.

Z punktu widzenia bieżących oraz średniofalowych interesów **priorytety** Niemiec wobec WNP przedstawiają się następująco:

- a) Rosja jako regionalny i globalny partner strategiczny,
- b) Ukraina jako ważny partner europejski oraz pozostająca pod wpływami rosyjsko-ukraińskimi Mołdowa,
- c) kraje środkowoazjatyckie – Kazachstan, Kirgizja, Uzbekistan i Turkmenistan, a w mniejszym stopniu kryzysogenny Tadżykistan,
- d) wybrane kraje zakaukaskie, a zwłaszcza Gruzja i Azerbejdżan, oraz uwikłana w szereg sprzeczności wewnętrznych Armenia, która posiada szereg problemów humanitarnych, zwłaszcza z tytułu napływu nielegalnych migrantów i azylantów do RFN,
- e) Białoruś jako kraj powiązany z Rosją przy równoczesnej izolacji międzynarodowej⁹.

Biorąc pod uwagę jako kryterium w latach 1999-2000 wizyty na najwyższym szczeblu, to na pierwszym miejscu plasowała się pod każdym względem **Rosja**, a po niej na dalszym miejscu **Ukraina**. Współpraca RFN z Ukrainą obejmowała w latach 1999-2000, tak w aspekcie wielostronnym-UE, jak też bilateralnym, głównie kontrowersje wokół zamknięcia elektrowni atomowej w Czernobylu, jak również stopniowej eliminacji dalszych przestarzałych elektrowni, w tym zwłaszcza zaniechania ich rozbudowy w Chmielnickim i Równym, niedaleko granicy polskiej. Nie wnikając w tym miejscu w szereg kwestii szczegółowych, należy podkreślić, iż rząd SPD-S 90-Z zgodnie ze swymi zasadami długofalowej likwidacji energii atomowej oferował Ukrainie pomoc w budowie elektrowni opartej na wykorzystaniu węgla kamiennego oraz innych surowców energetycznych, na co nie mógł się zgodzić rząd w Kijowie. Ponadto wśród kół rządzących i ekspertów niemieckich nie panuje zbyt dobre mniemanie o zdolności i gotowości Ukrainy do reform rynkowych. Obniża to także jej rangę jako partnera politycznego RFN. Koła rządzące są za utrzymywaniem wielorakich kontaktów z Ukrainą, ale są dalekie od nadawania jej rangi partnera strategicznego, jak to np. czyni Polska. Białoruś była całkowicie pomijana oficjalnie przez RFN ze względu na jej bojkot ze strony dyplomacji UE. Utrzymywano jednak kontakty gospodarcze, udzielając także Białorusi znacznej pomocy humanitarnej, zwłaszcza w odniesieniu do ofiar Czernobyla. Organizacje pozarzą-

⁸ PA SPD, *1 Vertriebene und Flüchtlinge-GUS-Statistiken 1990-2000*, Berlin 2001.

⁹ Zob. Bettzuege, *Die Beziehungen Deutschlands zu Russland, der Ukraine und Weissrussland*, „Osteuropa”, München 2000, s. 469-478.

dowe RFN uruchomiły w 1999 r. na terenie Mińska uczelnię prywatną o profilu humanistyczno-społecznym z licznymi wykładowcami niemieckimi i białoruskimi, która jest tolerowana przez władze białoruskie. Eksperci niemieccy liczą raczej na stopniową ewolucję reżymu Łukaszenki w kierunku formalnej demokracji parlamentarnej, ale nie biorą pod uwagę możliwości jego szybkiego porozumienia ze słabą opozycją.

Wizyty polityków niemieckich w pozostałych krajach WNP miały raczej charakter rutynowy oraz wiązały się głównie z przyjazdami określonych delegacji do RFN. Największą uwagę polityczną przyciągała wiosną 2000 r. niewątpliwie wizyta kanclerza Gerharda Schrödera w przededniu wyborów prezydenckich w Gruzji, traktowana powszechnie jako poparcie polityczne dla Eduarda Szewardnadze. Kanclerz federalny wstrzemięźliwie odniósł się natomiast do aspiracji Gruzji w kierunku szybkiego członkostwa w NATO, które popierają głównie USA. Równocześnie zwiększono pomoc stabilizacyjną dla Gruzji na cztery dalsze lata z uprzednich 50 do 69 mln DEM¹⁰. Można zatem przyjąć, iż RFN chodziło z jednej strony o zademonstrowanie swojej obecności na Zakaukaziu oraz udzielenie wsparcia politycznego dla Szewardnadze, które datuje się już od początku lat 90. (między innymi z tytułu jego ważnej roli w przywróceniu jedności Niemiec), a z drugiej sygnalizowano Rosji dystans wobec aspiracji Gruzji do członkostwa w NATO. Niemcy nie popierają silnego zaangażowania się USA w Gruzji, ponieważ nie widzą możliwości utworzenia tam na dłuższą metę silnego bastionu antyrosyjskiego. Kanclerz Schröder chciał się osobiście zorientować w proamerykańskich planach kierownictwa Gruzji, ale nie wiąże z tym nadmiernego entuzjazmu ze względu na ogromne trudności wewnętrzne oraz uzależnienie gospodarcze od Rosji, którego nie można będzie szybko przezwyciężyć.

W sumie więc Niemcy starają się zabezpieczać na terenie WNP swoje interesy polityczne i gospodarcze, wykorzystując umiejętnie dążenie Rosji do partnerstwa z UE.

3. OGÓLNE PRZESŁANKI I FAZY KSZTAŁTOWANIA „PARTNERSTWA STRATEGICZNEGO” NIEMCY–ROSJA

A) PRZESŁANKI POLITYCZNO-STRATEGICZNE

Wyżej wskazano już, że szereg uwarunkowań i przesłanek wewnętrznych w odniesieniu do Rosji spowodowało w latach 2000-2001 poszukiwanie w Berlinie i Moskwie możliwości zbliżenia oraz ustanowienie „partnerstwa strategicznego” Niemcy-Rosja. Nie wchodząc w tym miejscu w szereg spraw szczegółowych, należy stwierdzić, iż ważnymi oraz widocznymi elementami powrotu do powyższego partnerstwa były między innymi:

¹⁰ Zob. *Besuch des Bundeskanzlers G. Schröders in Georgien*, PA SPD 2 GUS, VI 2000.

a) przygotowanie i przebieg wizyty Putina w Berlinie w połowie czerwca 2000 r. – **faza wstępna odnowienia intensywnych kontaktów**,

b) spotkanie na szczycie G-8 na Okinawie w lipcu 2000 r., gdzie kanclerz Schröder porzucił już resztki obiekcji i rezerwy wobec Putina oraz Rosji, używając ponownie formuły „partnerstwo strategiczne” – **przejście do nowej fazy partnerstwa i współpracy**,

c) nasilenie kontaktów Schröder-Putin w 2001 (w sumie cztery spotkania, w tym dwie oficjalne wizyty w Petersburgu i Berlinie między styczniem i wrześniem 2001 r.) – **instytucjonalizacja „partnerstwa strategicznego”¹¹**.

Między Berlinem a Okinawą, a więc na przestrzeni ponad jednego miesiąca, odbyło się wiele spotkań i konsultacji niemiecko-rosyjskich na różnych szczeblach oraz płaszczyznach. Były one już zainicjowane wczesną wiosną 2000 r. i dlatego skończyły się one sukcesem. RFN odegrała ponownie niezwykle ważną rolę w odniesieniu do pierwszoplanowego znaczenia odroczenia długów Klubu Paryskiego dla Rosji, z czym zwlekała jeszcze wyraźnie podczas wizyty Putina w Berlinie. Wprawdzie 8 mld DEM odsetek długu Rosji za okres 1998-2000 wobec RFN nie zostało **anulowanych**, lecz tylko **odroczone** do 2016 r. na korzystnych warunkach dla Rosji. Ma to decydujące znaczenie nie tylko gospodarcze, ale także strategiczne, ponieważ wpłynie z pewnością na zachowanie wobec Rosji pozostałych państw członkowskich Klubu Paryskiego, stwarzając zarazem lepsze warunki realizacji rosyjskich reform zapowiedzianych w przededniu szczytu G-8 przez Putina. Dzięki temu mógł on między innymi odegrać na Okinawie bardzo aktywną oraz korzystną dla Rosji rolę.

Dalszy aspekt zbliżenia „partnerstwa strategicznego” to zbliżone stanowisko obu krajów w kwestii amerykańskich planów NMD oraz obejścia układu ABM z 1972 r. RFN nie popiera jednostronnie stanowiska Rosji, lecz sympatyzuje z nim oraz wskazuje na niebezpieczeństwa wynikające z powyższych planów USA dla procesu rozbrojenia w skali globalnej i regionalnej. W ten sposób wzmacnia to utrzymujące się w kołach rządzących Rosji nadzieje na dojście w dalszej perspektywie do wzrostu napięć w stosunkach transatlantyckich oraz poróżnienie między USA i UE, co jest starym postulatem strategicznym Kremla jeszcze z okresu ZSRR. W tym kontekście warto podkreślić jeszcze dwa posunięcia RFN z wiosny i lata 2000 r., przy których uwzględniano interesy Rosji, a dystansowano się wyraźnie od stanowiska USA. Były to:

- **po pierwsze:** wizyta Schrödera w krajach bałtyckich z początku czerwca 2000 r., gdzie wyraźnie popierał ich członkostwo w UE, a wstrzeмиęźliwie i wymijająco wypowiadał się na temat ich integracji z NATO, co zostało bardzo przychylnie przyjęte na Kremlu,

¹¹ G. Schröder, *Deutsche Russlandpolitik, europäische Ostpolitik*, „Die Zeit”, 5 IV 2001.

- **po drugie:** wizyta prezydenta „krajów łajdackiego” – Iranu – Chatamiego w Berlinie, mimo dezaprobaty USA.

- **po trzecie:** Niemcy, w uzgodnieniu ze swymi partnerami z UE wyraźnie, a czasem nawet wbrew pośrednim naciskom USA, zmierzały jeszcze przed atakiem terrorystycznym w Nowym Jorku 11 września 2001 r. do długofalowego powiązania Rosji z UE. Można też założyć, iż kolejnym krokiem w tym kierunku będą skomplikowane uzgodnienia z Rosją odnośnie następstw oraz implikacji poszerzenia UE oraz uregulowania w tym kontekście kwestii **enklawy kaliningradzkiej**, której Rosja przyzna prawdopodobnie w wyniku żmudnych negocjacji **specjalny status euroregionalny**. Będzie to rzutowało w dużym stopniu na relacje FR z krajami bałtyckimi, zwłaszcza Litwą, jak też Polską¹².

Podczas oficjalnej rewizyty w Berlinie w połowie września 2001 r. oraz przemówienia w Bundestagu w języku niemieckim Putin, eksponując jednoznacznie „partnerstwo strategiczne” z RFN, opowiedział się także jednoznacznie za zbliżeniem z USA i NATO. Zadeklarował również poparcie Rosji dla inicjowanej przez USA koalicji antyterrorystycznej¹³.

Putin oczekuje wyraźnie, iż Niemcy staną się adwokatem Rosji w kontaktach z UE, ale w odróżnieniu od ogólnikowych przyrzeczeń w ramach osobistej „przyjaźni Jelcyn-Kohl” do 1998 r., oczekuje od Schroedera bardziej zdecydowanych i konkretnych posunięć. W zamian za to Niemcy mogą liczyć na uprzywilejowane traktowanie swoich interesów w Rosji nie tylko pod względem polityczno-strategicznym, lecz także przede wszystkim w płaszczyźnie gospodarczej.

B) STANOWISKO RFN WOBEC PROGRAMU MODERNIZACJI ROSJI EKIPY PUTINA

Szybka kariera nieznanego wcześniej w szerszym zakresie szefa wywiadu FR oraz długoletniego współpracownika KGB – Władimira Putina jako p.o. szefa rządu od sierpnia, a następnie jako p.o. prezydenta FR od 31 grudnia 1999 r., umożliwiła mu nie tylko wygranie przedterminowych wyborów prezydenckich 26 marca 2000 r., lecz sprzyjała także stopniowemu porządkowaniu polityki wewnętrznej i zagranicznej FR. Powiązane silnie z Putinem Centrum Studiów Strategicznych na czele z Germanem Grefem, z pochodzenia Niemcem rosyjskim, opracowało już w październiku 1999 r. wstępne założenia: „**Średnioterminowej strategii rozwoju FR 2000-2010**”¹⁴. Znalazły one później rozwinięcie w kolejnych artykułach oraz wystąpieniach prezydenta Putina, a po jego orędziu 3 kwietnia 2001 r. zostały powszech-

¹² Por. *Das Thema Aussenpolitik-BRD*, „Die Neue Gesellschaft-Frankfurter Hefte” 2001, nr 7/8, s. 401-438.

¹³ Por. W. Putin, *Vorboten einer einheitlichen und sicheren Welt*, „Das Parlament” 2001, nr 41-42.

¹⁴ PA SPD, *1 Russland Mittelfristige Entwicklungsstrategie der Russischen Federation 2000-2010*, 19 X 2000.

nie określone jako „**Program modernizacji Rosji**”¹⁵. Program powyższy nie nabrał jednak jeszcze ostatecznego kształtu, lecz odzwierciedla pewne doświadczenia, przemyślenia i oczekiwania ekipy Putina, zmierzające do zahamowania kryzysu społeczno-gospodarczego Rosji, przywrócenia jej stabilności wewnętrznej oraz nasilenia aktywności międzynarodowej. Było to możliwe dzięki umocnieniu przez Putina pozycji prezydenta w stosunku do uległej Dumy Państwowej oraz generalnie centrum decyzyjnego na Kremlu w stosunku do regionów, jak również podporządkowanie sobie niektórych grup oligarchów oraz mediów rosyjskich. Nadaje to programowi Putina cechy specyficznego interwencjonizmu państwowego z silną tendencją do centralizacji oraz zachowania przewagi władzy prezydenckiej nad wszystkimi pozostałymi podmiotami politycznymi FR. W obecnej chwili trudno ocenić jednoznacznie, czy będzie to powrót do systemu rządów autorytarnych lub nawet totalitarnych w Rosji czy też próba zbudowania specyficznej oraz oryginalnej – **rosyjskiej drogi**.

Z punktu widzenia interesującego nas tematu najistotniejsza jest odpowiedź na następujące pytania: Jaki jest długofalowy cel strategiczny koncepcji modernizacji Rosji? W jaki sposób ekipa Putina zamierza go realizować? Jak są oceniane dotychczasowe efekty gospodarcze realizacji tej koncepcji, w tym zwłaszcza w RFN? Jakie niesie ona implikacje dla Europy i Niemiec? Odpowiedź na powyższe pytania nie jest ani prosta, ani też jednoznaczna, ponieważ wymagałaby ona odrębnej oraz szerszej analizy. Dlatego też autor ogranicza się do zasygnalizowania syntetycznych tez i hipotez badawczych w oparciu o dostępne materiały oraz analizy porównawcze.

Można przyjąć hipotetycznie, iż już w momencie przejęcia funkcji p.o. premiera współpracownicy i eksperci Putina na czele z Grefem przeanalizowali na trzeźwo istniejący potencjał produkcyjny Rosji oraz jego możliwości rekonstrukcji i stopniowej rozbudowy. Wybór padł na kluczowe dziedziny **energii, transportu i kompleksu przemysłowo-zbrojeniowego jako czynniki modernizacji i stymulatory przyszłościowego rozwoju całej gospodarki rosyjskiej**. Poprzez długofalową modernizację struktury gospodarki ekipa Putina chce przekształcić Rosję w **nowoczesną przestrzeń gospodarczą oraz pomost między UE a Azją**. Celowi powyższemu służyło w latach 1999-2001 zainicjowanie szeregu przedsięwzięć inwestycyjnych bądź to rozpoczętych, względnie już zaawansowanych lub też częściowo zakończonych, jak:

- rozbudowa kompleksu energetycznego (ropa naftowa, gaz ziemny, prąd, energia atomowa), z których przykładowo gaz ziemny pokrywa już obecnie ok. 30% zapotrzebowania w Europie Zachodniej, w tym także w RFN,

¹⁵ PA SPD, *1 Russland Putins Modernisierungsstrategie-Botschaft des Präsidenten*, 15 IV 2001.

- rozbudowa dotychczasowych gazociągów nad Morzem Czarnym i Kaspijskim, jak również z Kazachstanu przez Noworosyjsk oraz Dagestan z ominięciem wciąż niespokojnej Czeczenii, i szeregu innych,
- modernizacja **kolei transsyberyjskiej** jako największej inwestycji transportowej Rosji w powiązaniu z modernizacją lotnisk itp. przedsięwzięć,
- wzmożenie eksportu **broni oraz najnowocześniejszych urządzeń wojskowych**, na które zamówienia państwowe wzrosły w omawianym okresie o ok. 133%.

W tym kontekście należy także odnotować znaczne sukcesy ekipy Putina po pierwszym roku sprawowania władzy. Ilustruje to porównanie podstawowych wskaźników rozwoju gospodarczego Rosji w latach 1999-2000 zawarte w tabeli nr 1.

Tabela nr 1. Bilans podstawowych wskaźników gospodarczo-społecznych pierwszego roku prezydentury Putina.

Dziedzina/wskaźnik	1999 r.	2000 r.
Wzrost PKB w %	+ 3,2	+7,2
Rezerwy złota/dewiz każdorazowo wg stanu na 31 grudnia w mld USD	12,5	27,9
Inflacja w %	36,5	20,1
Płace realne (zmiany w %)	-22,8	+23,0
Stopa bezrobocia (w %)	11,7	10,0
Cena ropy naftowej (w USD za baryłkę)	18,20	28,90

Źródło: „Der Spiegel”, nr 14 z 2 IV 2001 r., s. 143, na podstawie raportów DIW-Berlin 1999-2001.

Z zestawienia powyższego wynika, iż dzięki znacznej podwyżce cen na surowce energetyczne ekipie Putina udało się w 2000 r. uzyskać znaczną poprawę podstawowych wskaźników społeczno-gospodarczych Rosji. Nie przesądzają one wprawdzie jeszcze o rozwiązaniu wszystkich problemów trapiących Rosję, ale stwarzają dobre rokowania na przyszłość. Prognozy zakładają w latach 2001-2002 średnioroczny wzrost PKB do ok. 5%, nieco spadającą inflację do ok. 15% w skali rocznej oraz przeznaczenie coraz więcej środków na inwestycje. Są one także, mimo pewnych niekonsekwencji i wahań Putina, ważną przesłanką utrzymującego się na poziomie 60-70% poparcia społecznego dla jego reform wśród respondentów na terenie Rosji.

Jako pierwszoplanowy partner handlowy Rosji na Zachodzie Niemcy odgrywają ważną rolę w planach strategicznych ekipy Putina, zakładających osiągnięcie trzech celów:

Po pierwsze – stworzenie przesłanek dla uregulowania problemu zadłużenia rosyjskiego na Zachodzie oraz dostępu Rosji do międzynarodowych rynków finansowych, jednak nie tylko w celu uzyskania nowych kredytów, lecz głównie poprzez pozyskanie ich dla zaangażowania inwestycyjnego na terenie Rosji w celu przebudowy przestarzałego parku maszynowego.

Po drugie – dążenie do ponownego nawiązania zerwanych po 17 sierpnia 1998 r. więzów kooperacyjnych z firmami niemieckimi oraz pozostałych krajów 14-ki UE, które aż w ok. 40% partycypują w handlu zagranicznym FR.

Po trzecie – wsparcie zabiegów Rosji o członkostwo w czołowych międzynarodowych organizacjach gospodarczych, w tym zwłaszcza Światowej Organizacji Handlu (WTO).

Zasygnalizowane wyżej plany i posunięcia strategiczne ekipy Putina znajdują poparcie zarówno w rządzie SPD-S 90-Z, jak też w niemieckich kołach gospodarczych, zorganizowanych w Komitecie Wschodnim Gospodarki Niemieckiej na czele z Klausem Mangodem. Wyrazem stopniowej oraz widocznej poprawy stosunków między RFN a Rosją była dwudniowa oficjalna wizyta Putina w Berlinie w połowie czerwca 2000 r., a następnie spędzenie prywatnie przez Schrödera z małżonką prawosławnych Świąt Bożego Narodzenia na początku stycznia 2001 r. w Moskwie oraz oficjalne konsultacje na początku kwietnia 2001 r. w Petersburgu, połączone z odbyciem pierwszego **Forum Niemiecko-Rosyjskiego**. Dochodziło także do częstych wizyt na szczeblu ministerialnym z obu stron. Kilkakrotnie na rozmowy do Berlina przyjeżdżał jeden z najbliższych współpracowników Putina oraz szef Centrum Studiów Strategicznych, wspomniany już wyżej Gref, który od maja 2000 r. przejął w gabinecie premiera Michaiła Kasjanowa ważną funkcję ministra rozwoju gospodarczego i handlu. Kontakty niemiecko-rosyjskie od chwili przejęcia władzy w Rosji przez ekipę Putina stały się bardziej pragmatyczne. Nie bez znaczenia jest także dobra znajomość języka oraz problematyki niemieckiej przez samego Putina jako oficera KGB, który w latach 1975-1990 działał na terenie byłej NRD.

Nie wchodząc w tym miejscu w szereg kwestii szczegółowych, należy na zakończenie stwierdzić, iż w latach 1999-2001 zmiana ekipy rządzącej w Rosji doprowadziła do nadania współpracy niemiecko-rosyjskiej nie tylko charakteru **pragmatycznego**, lecz także wymiaru **strategicznego**. Poprzez zacieśnienie kontaktów politycznych oraz gospodarczych z Niemcami Rosja winna stać się wiarygodnym partnerem na Zachodzie, zwłaszcza zaś na obszarze UE. Współpraca powyższa nie jest zatem obliczona na krótki, lecz długi dystans. Ze względu na bogate doświadczenia i kontakty polityczno-gospodarcze Niemcy stały się zatem u progu XXI w. długofalowym **partnerem strategicznym** w realizacji ambitnych zamierzeń gospodarczych Rosji.

4. STAN I PERSPEKTYWY WSPÓŁPRACY GOSPODARCZEJ MIĘDZY NIEMCAMI A ROSJĄ

We współpracy gospodarczej między Niemcami a Rosją u progu XXI w. istotną rolę odgrywają: wymiana handlowa, zadłużenie FR wobec Niemiec, niemieckie inwestycje bezpośrednie w Rosji oraz związana z nimi niemiecko-rosyjska kooperacja przemysłowa.

A) GŁÓWNE TENDENCJE ROZWOJU WYMIANY HANDLOWEJ

Wymiana handlowa stanowiła tradycyjnie zasadniczy trzon współpracy gospodarczej między Niemcami a Rosją w latach 90. Do 1989 r. zarówno RFN, jak też NRD były pierwszoplanowymi partnerami ZSRR na Zachodzie bądź też w bloku wschodnim. Jej ewolucję po zjednoczeniu Niemiec przedstawia tabela nr 2.

Tabela nr 2. Rozwój obrotów towarowych między Niemcami a Rosją 1993-2000 w mld DEM.

Lata	Eksport RFN	Import RFN	Obroty łącznie	Saldo
1993	11,3	10,7	22,0	+0,6
1994	10,7	13,1	23,8	-2,4
1995	10,2	13,6	25,8	-3,4
1996	11,4	15,4	26,8	-4,0
1997	16,4	17,1	33,5	-0,7
1998	14,5	14,7	29,2	-0,2
1999	9,5	16,7	26,2	-7,2
2000	13,0	28,4	41,4	-15,4

Źródło: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden (za poszczególne lata).

Z tabeli nr 2 wynika, iż po rozpadzie ZSRR wymiana handlowa między RFN a FR wzrastała do 1997 r. stopniowo przy nieznacznym deficycie Niemiec. Wspomniany już wyżej krach finansowy w Rosji oraz dewaluacja rubla 17 sierpnia 1998 r. spowodowały gwałtowny spadek obrotów handlowych w latach 1998-1999 przy pogłębiającym się deficycie niemieckim. W 2000 r. doszło, w toku zmian w polityce gospodarczej Rosji oraz korzystnej dla niej *terms of trade* w zakresie eksportu ropy naftowej i gazu ziemnego, do znacznego podniesienia obrotów towarowych oraz do powstania niespotykanego do tej pory deficytu handlowego Niemiec w wysokości **15,4 mld DEM**. Było to zjawisko nowe w rozwoju handlu niemiecko-rosyjskiego. Z drugiej jednak strony deficyt powyższy odzwierciedlał od dłuższego czasu złą strukturę obrotów handlowych między obu krajami. W eksporcie Niemiec do Rosji pod koniec lat 90. blisko 80% stanowiły bowiem wyroby gotowe, a ponadto dalsze 18,5% obejmowały artykuły rolno-spożywcze. Natomiast w eksporcie Rosji do Niemiec aż 33,6% stanowiły surowce oraz 56% półprodukty, z czego na gaz ziemny, smary przypadało 34,3%, a ropę naftową – 32,4%. W 1998 r. ze względu na wspomniany już wyżej kryzys finansowy zmniejszyło się w Rosji zapotrzebowanie na artykuły spożywcze, tekstylia, obuwie, maszyny i urządzenia przemysłowe. Natomiast w RFN nadal utrzymywało się duże zapotrzebowanie na surowce energetyczne, zwłaszcza gaz ziemny i ropę naftową. W tym sensie utrzymująca się od dawna asymetria wymiany handlowej przyniosła ujemne skutki dla Niemiec, ułatwiając zaś Rosji umocnienie tendencji wzrostu gospodarczego.

Rozwój wymiany handlowej między Niemcami a Rosją należy rozpatrywać w kontekście całego handlu wschodniego. W 2000 r. całokształt obrotów handlu

wschodniego Niemiec wyniósł 244,2 mld DEM, z czego na Rosję i Wspólnotę Niepodległych Państw (WNP) przypadło tylko 53,0 mld DEM, a na kraje Europy Środkowo-Wschodniej 191,2 mld DEM. W handlu Niemiec z obszarem WNP na Rosję przypadły obroty w wysokości 41,4 mld DM, a na wszystkie pozostałe państwa WNP tylko 11,6 mld DEM. W handlu wschodnim Rosja zajmuje jednak dopiero trzecie miejsce, ustępując kolejno: Polsce (51,6) i Czechom (50,2 mld DEM). Czwarte miejsce zajmują Węgry, ustępując nieznacznie Rosji z obrotami 40,8 mld DEM. W sumie więc obroty handlowe RFN-Rosja kształtują się mniej więcej na poziomie wymiany niemiecko-duńskiej w 2000 r. Nie odpowiadają one zatem ani wielkości i potencjałowi Rosji, ani też ambicjom modernizacyjnym ekipy Putina. Z drugiej strony, Niemcy, zainteresowane dostawą surowców energetycznych, dążą długofalowo do zwiększenia swych dostaw towarowych do Rosji. Może to jednak nastąpić jedynie poprzez rozwiązanie problemu zadłużenia Rosji wobec Niemiec, jak też ożywienie bezpośrednich inwestycji niemieckich w Rosji w miarę rozszerzania kooperacji przemysłowej i naukowo-technicznej.

Reasumując można zatem stwierdzić, iż dalszy wzrost wymiany handlowej między Niemcami a Rosją wymaga przebudowy całokształtu współpracy gospodarczej między Niemcami a Rosją. Dotyczy to zarówno uregulowania kwestii zadłużenia FR wobec RFN, jak też stworzenia korzystnych warunków dla przyciągnięcia inwestycji niemieckich do Rosji.

B) PROBLEM ZADŁUŻENIA ROSJI WOBEC NIEMIEC

Problem zadłużenia zagranicznego obciąża poważnie państwo i gospodarkę rosyjską od początku lat 90. Na początku 2001 r. zadłużenie zagraniczne Rosji opiewało na ok. 170 mld USD, z czego aż 144,4 mld USD to stare długi z okresu ZSRR, które całkowicie przejęła Rosja. Niemcy są największym wierzycielem Rosji, która jest im winna ok. 40 mld USD z tytułu kredytów postradzieckich oraz dodatkowo ok. 17 mld USD jako nowych kredytów, zaciągniętych już po 1992 r. Ponadto Rosja jest winna Niemcom także ok. 6,5 mld tzw. rubli transferowych, przejętych po zjednoczeniu przez RFN jako dług ZSRR wobec NRD, których wartość jest obecnie oceniana na ok. 6 mld USD. Oblicza się, że wartość przeliczeniowa wszystkich długów rosyjskich stanowi w przybliżeniu ok. 75% jej PKB (według przelicznika dolarowego) oraz ok. 200% wartości całego rocznego eksportu Rosji. Sama obsługa długu rosyjskiego opiewała według danych Ministerstwa Finansów FR tylko w 2000 r. na ok. 14,5 mld USD. Obciążenia powyższe wykluczają możliwości regularnych spłat długów przez FR, która zabiega systematycznie bądź to o odroczenie spłat, bądź też ich częściowe umorzenie względnie restrukturyzację. Od swego największego partnera handlowego oraz wierzyciela – Niemiec ekipa Putina oczekuje maksymalnego wyjścia naprzeciw w stosunku do powyższych postulatów¹⁶.

¹⁶ E. Cziomer, *Problemy współpracy...*, op. cit.

Przy silnym zaangażowaniu Niemiec zrzeszeni w tzw. Klubie Londyńskim prywatni wierzyciele umorzyli w lutym 2001 r. część długu w wysokości 10,6 mld USD, a spłatę pozostałych 31,8 mld USD przesunięto na korzystnych warunkach na dalszy termin. Podobna próba zainicjowana w 2000 r. przez Rosję w ramach wierzycieli państwowych, skupionych w tzw. Klubie Londyńskim, nie przyniosła do tej pory żadnych rezultatów. Wynikało to głównie ze zdecydowanego sprzeciwu Niemiec, na które z łącznej kwoty zadłużenia rosyjskiego w wysokości ok. 40 mld USD jako największego wierzyciela przypada 48% płatności (na USA i Japonię po 5%, a Wielką Brytanię 3%). Rząd federalny i kanclerz Schröder osobiście, mimo głoszenia potrzeby ustanowienia **partnerstwa strategicznego Niemiec z Rosją** oraz zainicjowania w latach 2000-2001 trzech bezpośrednich spotkań z Putinem, argumentował konieczność spłat długów rosyjskich następująco:

- Rosja posiada za 2000 r. doskonałe wyniki gospodarcze oraz wystarczające rezerwy dewizowe – blisko 28 mld USD,
- Niemcy, w związku ze spadkiem koniunktury gospodarczej oraz ujemnym deficytem w handlu z Rosją, nie mogą sobie pozwolić na umorzenie powyższego zadłużenia.

Podczas szczytu G-8 na Okinawie w lecie 2000 r. Niemcy zgodziły się jedynie na korzystne dla Rosji odroczenie spłaty ok. 8 mld DEM do 2016 r. przy zmniejszeniu oprocentowania do 1,5%. Dług powyższy należał do tzw. starych długów postradzieckich, a termin jego spłaty upływał w sierpniu 1998 r. Powyższa regulacja umożliwiła także przywrócenie RFN tzw. gwarancji kredytowych Hermesa w wysokości 1 mld DEM rocznie, które przyczyniły się do dalszego ożywienia handlu niemiecko-rosyjskiego w latach 2000-2001.

Problemy zadłużenia zdominowały także wspomniane już wyżej dwa spotkania na szczycie Schröder – Putin w styczniu oraz kwietniu 2001 r. Nie przyniosły one jednak zdecydowanego przełomu w kwestii spłaty zadłużenia rosyjskiego wobec FR. Z ważniejszych prób rozwiązania niektórych aspektów zadłużenia rosyjskiego odnotować trzeba głównie:

- Podjęcie próby rozwiązania wspomnianego już wyżej zadłużenia Rosji z tytułu przejęcia przez RFN jej wierzytelności wobec byłej NRD w wysokości ok. 6 mld USD (tzw. ruble transferowe). Rząd FR sugerował możliwość zamiany zadłużenia w prawo RFN wykupu akcji w przedsiębiorstwach rosyjskich. Okazało się jednak, iż strona rosyjska myślała jedynie o akcjach przestarzałych przedsiębiorstw postradzieckich, wystawionych do prywatyzacji. Natomiast Berlin był skłonny jedynie do ewentualnego wyrażenia zgody na wykup akcji takich znanych koncernów rosyjskich, jak: Gazprom, Lukoil itp., na co z kolei nie zgodziła się strona rosyjska. Sprawa powyższa wraca często do dyskusji na niższych szczeblach, gdzie eksperci rosyjscy kwestionują zarówno wysokość, jak też niekiedy w ogóle celowość spłaty powyższego długu, twierdząc, iż ZSRR przekazywał byłej NRD ropę naftową oraz gaz ziemny do 1990 r. po cenach niższych niż na rynkach światowych. Strona niemiecka oczekuje natomiast od Rosji bardziej konstruktywnych propozycji roz-

wiązania tej kwestii, nie wykluczając uzyskania akcji w dobrze prosperujących przedsiębiorstwach rosyjskich.

- Podjęcie częściowych spłat przez rząd FR w odniesieniu do obsługi zadłużenia z tytułu odroczonego na 2001 r. płatności rosyjskich. Rosja ma w ciągu całego 2001 r. spłacić kwotę 1,2 mld DEM, z czego do marca br. przekazano tylko połowę, a więc 640 mln DEM.

Reasumując, można stwierdzić, iż problem zadłużenia będzie jeszcze przez długi czas obciążał współpracę gospodarczą między Niemcami a Rosją. RFN nie chce zrezygnować generalnie ze swych wierzytelności, a Rosja stara się sprowadzać do minimum poszczególne kategorie spłat zadłużenia. Niektórzy eksperci rosyjscy obliczają, iż przy dalszym poważnym wzroście obrotów handlowych szersza możliwość spłat zadłużenia rosyjskiego pojawi się dopiero za ok. 3-5 lat. Liczą także na to, iż mimo kontrowersji wokół tej sprawy, dojdzie w najbliższych latach do wzrostu zaangażowania niemieckich inwestorów w Rosji.

C) INWESTYCJE BEZPOŚREDNIE, KOOPERACJA PRZEMYSŁOWA I NIEKTÓRE ASPEKTY WSPÓŁPRACY REGIONALNEJ

Bezpośrednio po rozpadzie ZSRR oraz w toku postępującego kryzysu wewnętrznego poważnie zmalała wysokość **bezpośrednich inwestycji niemieckich** w Rosji. Wynikało to z braku stabilizacji wewnętrznej oraz ogromnego ryzyka dla inwestorów niemieckich. Można syntetycznie stwierdzić, iż w latach 1992-1993 wartość rosyjskich inwestycji na terenie byłej NRD w wysokości ok. 330 mln DEM była o wiele wyższa niż inwestycji RFN w Rosji, gdzie wartość ich opiewała na ok. 30 mln DEM. Stopniowy wzrost bezpośrednich inwestycji RFN w Rosji następował od połowy lat 90. na tle coraz większego zaangażowania się kapitału zachodniego. W wyniku wspomnianego krachu finansowego z 17 sierpnia 1998 r. doszło ponownie do poważnego wahnięcia zagranicznych inwestycji bezpośrednich na terenie Rosji. Na koniec 1999 r. łączna wartość inwestycji bezpośrednich zagranicznych w Rosji wynosiła tylko 11,5 mld USD. Największymi inwestorami zachodnimi w Rosji są USA, Szwajcaria i Wielka Brytania. Niemcy zajmują dalsze miejsce. Największy stan osiągnęły inwestycje niemieckie w Rosji w 1998 r. – 711 mln DEM, ale w 1999 r. nastąpił ich spadek do ok. 453 mln DEM. W 2000 r. inwestorzy niemieccy zainwestowali w Rosji ok. 395 mln DEM, co stawiało ją w EŚW na trzecim miejscu po Polsce (2 mld DEM) i Czechach (1,46 mld DEM).

W 1999 r. na terenie Rosji działało ok. 1800 wielkich koncernów oraz średnich i małych firm niemieckich, które preferowały głównie **kooperację w formie *joint venture*** z firmami rosyjskimi. Największym niemieckim inwestorem prywatnym w Rosji był znany koncern Ruhrgas AG, który w latach 1998-1999 nabył 4% akcji największego giganta surowcowo-energetycznego Rosji – Gazpromu. Równocześnie jednak w wyniku wspomnianego już kilkakrotnie krachu finansowego w 1998 r. z rynku rosyjskiego wycofały się tak znane koncerny niemieckie, jak: Herlitz AG

(papier Powołże), Salamander AG (obuwie Moskwa), Siemens AG (Nowosybirsk) i szereg innych. Nie udało się także włączyć do kooperacji przemysłowej ok. 200 przedsiębiorstw wschodnioniemieckich, których listę na wnioszek premierów nowych krajów związkowych na czele z M. Stolpe (Brandenburgia) i K. Biedenkopffem (Saksonia) przygotował jeszcze w 1997 r. Deutsche Bank. Propozycja powyższa jest nadal aktualna i zakłada możliwość włączenia się tych przedsiębiorstw do programu modernizacji Rosji. Brakuje jednak ok. 3 mld DEM na uruchomienie powyższego projektu. Jako przyczyny nikłego zaangażowania firm i koncernów niemieckich w Rosji u progu XXI w. można wymienić przed wszystkim:

- niekorzystne warunki działalności inwestycyjnej, która koncentruje się głównie wokół głównych ośrodków przemysłowo-naukowych,
- brak bezpieczeństwa prawnego oraz nieobliczalna polityka podatkowa wobec inwestorów zagranicznych,
- arogancja aparatu urzędniczego, łapówkarstwo oraz ogromne wpływy mafii rosyjskiej,
- stosunkowo mała gotowość inwestorów niemieckich do ryzyka.

W sumie więc kooperacja przemysłowa odgrywa poza sektorem energetycznym stosunkowo niewielką rolę we współpracy gospodarczej między Niemcami a Rosją. Wymaga ona z obu stron większego zaangażowania i ryzyka, co z kolei może być osiągnięte dopiero w aspekcie długofalowym. Na marginesie należy podkreślić, iż również **kooperacja naukowo-techniczna** między Niemcami a Rosją natrafia na wiele przeszkód i trudności o charakterze organizacyjnym, prawnym, technicznym, a nawet politycznym. Jako przykłady można podać między innymi:

- trudności finansowe w utworzeniu wspólnego centrum naukowo-badawczego instytutów technologicznych w Brandenburgii i obwodzie moskiewskim (projekt ICTC),
- rezygnacja w 1999 r. przez Ministerstwo Obrony RFN, po długich wahaniach, z zakupu rosyjsko-ukraińskiego samolotu transportowego **AN 70** ze względu na naciski polityczne USA oraz preferencje koncernu Aerospecial-DASA w kierunku kooperacji z partnerami zachodnioeuropejskimi.

Można zatem ogólnie stwierdzić, iż problem niemiecko-rosyjskiej kooperacji technologicznej i naukowej stoi przed dużymi wyzwaniami, których rozwiązanie wymaga zarówno czasu, jak też dużych nakładów finansowych.

Ważną rolę odgrywa także **współpraca regionalna** między Niemcami a Rosją. Nabrała ona coraz większego rozmachu w ciągu lat 90. Obejmuje ona 11 podmiotów – regionów FR. Ze strony niemieckiej największe zainteresowanie wykazują Bawaria, Północna Nadrenia-Westfalia, Brandenburgia, Saksonia, Berlin i Hamburg, a po stronie rosyjskiej – Moskwa, Sankt Petersburg, Kaliningrad, Tjumen, Saratow, Władimir, Niżnyj Nowgorod, które posiadają prawo do zawierania bezpośrednich transakcji z landami niemieckimi. Współpraca regionalna obejmuje różne dziedziny gospodarki, w tym zwłaszcza wymianę handlową, kooperację przemysłową i naukowo-techniczną, sterowane zarówno przez rządy krajowe, jak też koncerny oraz

firmy prywatne. Dla wspierania powyższej współpracy jeszcze w 1998 r. Bundesrat i Rada FR utworzyły specjalną Grupę Przyjaźni (Freundschaftsgruppe), w której skład wchodzi ministrowie poszczególnych rządów krajowych RFN i regionów FR. Jako przykłady szczególnie aktywnego zaangażowania w różne formy współpracy regionalnej można przytoczyć między innymi:

a) Bawarię, której roczna wartość wymiany towarowej z różnymi regionami rosyjskimi wynosiła w latach 1998-2000 ponad 5 mld DEM. Złożyły się na to głównie:

- aktywność takich potentatów, jak Siemens, MAN czy BMW, z których ta ostatnia utworzyła w Kaliningradzie filię składania i sprzedaży swoich samochodów dla Rosji,

- zaangażowanie się także małych i średnich firm w różne formy handlu oraz kooperacji przemysłowej (na ok. 1000 firm tego rodzaju działających w Moskwie na Bawarię przypada ok. połowa),

b) Saksonię, koncentrującą się w ramach współpracy z Baszkorstanem na realizacji różnych projektów przemysłowo-handlowych o łącznej wartości ok. 130 mln DEM, które uzyskały na powyższy cel zarówno gwarancje kredytowe ze strony banku Banku Krajowego Saksonii, jak też Baszkorstanu,

c) Brandenburgię, której firmy i przedsiębiorstwa posiadają długoletnie umowy kooperacyjne z Kaliningradem i Moskwą, działając w oparciu o gwarancje kredytowe rządu krajowego.

Na marginesie współpracy regionalnej krajów niemieckich z Kaliningradem należy podkreślić, iż rząd federalny od początku lat 90. był zainteresowany generalnie utworzeniem w tym obwodzie strefy wolnego handlu, ale zachował dystans wobec nadmiernych tendencji do silniejszego powiązania go z Niemcami. Wiele niemieckich instytutów naukowo-badawczych przygotowało na powyższy temat szereg analiz i prac studyjnych, które u progu XXI w. zostały w dużym stopniu wykorzystane do opracowań Komisji Europejskiej odnośnie przyszłej roli Kaliningradu w poszerzonej UE. Nie wnikając szczegółowo w powyższe zagadnienie, które mogłoby być tematem odrębnej ekspertyzy, należy podkreślić ogólnie, iż dla RFN ścisłe powiązanie obwodu kaliningradzkiego z UE na zasadach utrzymania w nim pełnej zwierzchności FR stanowi ważny element powiązania Rosji z UE oraz ożywienia wielostronnej współpracy regionalnej w rejonie Morza Bałtyckiego. W tym zakresie rząd SPD-S 90-Z przeprowadził z rządem FR szereg konferencji oraz wymiany poglądów na szczeblu ekspertów.

Reasumując, można stwierdzić, iż współpraca regionalna Niemcy-Rosja stanowi ważny element całokształtu stosunków gospodarczych oraz politycznych między obu państwami. Musi ona również przewyciężyć szereg przeszkód natury biurokratycznej, liczne przejawy korupcji oraz przenikania do niej struktur mafijnych na terenie Rosji.

D) ISTOTA STRATEGICZNEGO PARTNERSTWA GOSPODARCZEGO NIEMCY-ROSJA

Podczas oficjalnej wizyty prezydenta Putina w Berlinie 15-16 czerwca 2000 r. uzgodniono szereg porozumień, wyrażających intencję do ożywienia współpracy gospodarczej między RFN a FR. Najważniejsze punkty dotyczyły następujących kwestii:

- Porozumienie między Gazpromem a Wintersshall AG odnośnie podjęcia prac przygotowawczych do eksploatacji złóż gazu ziemnego na północy Rosji (w rejonie peczorskim). Zakładało ono rozpoczęcie eksploatacji w 2004 r., wymagającej zawarcie odrębnego porozumienia odnośnie finansowania całego przedsięwzięcia w wysokości 2 mld DEM.

- Porozumienie między Gazpromem a Fehrro Stahl AG odnośnie projektu wybudowania w Archangielsku zakładu produkcji metanolu o pojemności rocznej 900 tys. ton w oparciu o technologię firmy niemieckiej Lurgi. Koszt całego przedsięwzięcia oszacowano na ok. 400 mln USD, miał zostać sfinansowany przez specjalnie stworzoną przez Gazprom i Ferro Stahl spółkę Metaprom w oparciu o kredyty Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (EBOR) oraz Kreditanstalt für Wiederaufbau we Frankfurcie nad Menem. Kredyt miał zostać następnie spłacany przez część zysków z eksportu metanolu.

- Porozumienie między Gazpromem a Saltzgitter Anlagebau GmbH odnośnie projektu modernizacji oraz budowy nowych gazociągów, przewidujące na powyższy cel inwestycje wartości ok. 1 mld DEM,

- Porozumienie między Gazpromem a Ruhrgas AG, zakładające przygotowanie wspólnych projektów odnośnie dokonywania oszczędności energetycznych rzędu ok. 90 mln ton jednostek przeliczeniowych oraz ochrony środowiska w Rosji,

- Dla aktywizacji wymiany handlowej oraz całokształtu współpracy wzajemnej utworzono **parytetową komisję roboczą**, która miała wypracować wspólne stanowisko odnośnie praktycznej realizacji **gospodarczego partnerstwa strategicznego** między RFN a FR.

- Ministrowie gospodarki obu krajów uzgodnili również przyspieszenie prac merytorycznych na temat ożywienia współpracy naukowo-technicznej w ramach specjalistycznej Rady Konsultacyjnej obu resortów.

Najistotniejsze znaczenie w kształtowaniu koncepcji gospodarczego partnerstwa strategicznego między Niemcami a Rosją miała wspomniana wyżej komisja robocza. Jej członkami, mianowanymi osobiście po trzech przez kanclerza federalnego i prezydenta FR, byli:

- ze strony niemieckiej: 1) sekretarz stanu w ministerstwie finansów K. Koch-Weser, 2) jego odpowiednik w ministerstwie gospodarki i technologii A. Gerlach, 3) przewodniczący Komisji Wschodniej Gospodarki Niemieckiej – K. Mangold,

- ze strony rosyjskiej: 1) zastępca ministra rozwoju gospodarczego i handlu – I.S. Materow, 2) 1. zastępca ministra finansów S.M. Ignatjew, 3) 1. zastępca ministra przemysłu – B.S. Aljoszin.

Grupa powyższa, wyposażona w odpowiednie uprawnienia i kompetencje, miała skoncentrować się na następujących zadaniach:

- a) dokonania wnikliwej analizy kluczowych dziedzin gospodarki i bankowości rosyjskiej pod kątem jej zdolności kooperacyjnej (ograniczenia inwestycyjne, reformy strukturalne w bankowości, przesłanki ożywienia współpracy z regionami itp.),
- b) wyłonienie perspektywicznych sektorów gospodarki (rozpatrywanie konkretnych oraz nośnych ofert inwestycyjnych o charakterze strategicznym itp.),
- c) wypracowanie propozycji poprawy eksportu rosyjskiego,
- d) podjęcie pogłębionej dyskusji nad instrumentami finansowania niemiecko-rosyjskiej współpracy gospodarczej.

Pierwsze spotkanie odbyło się 26 lipca 2000 r., a następne odbywały się regularnie w odstępach dwumiesięcznych. Oprócz wspomnianych już wyżej rozwiązań doraźnych w kwestii odroczenia spłaty zadłużenia rosyjskiego oraz finansowania nowych projektów inwestycyjnych, komisja robocza podjęła także prace studyjne nad długofalową przebudową niemiecko-rosyjskiej współpracy gospodarczej. Z pracą powyższej roboczej komisji strategicznej korespondowały także obrady reaktywowanej w 2000 r. Komisji Konsultacyjnej resortów gospodarki obu państw. Odbyły się one w Berlinie w dniach 12-23 lutego 2001 r. z udziałem ok. 200 przedstawicieli gospodarki, polityki i nauki obu państw, podejmując w czterech grupach roboczych – rolnictwo i przemysł spożywczy, energetyka i oszczędności energetyczne, problemy finansowe oraz inwestycje, próbę sformułowania konkretnych wniosków dla współpracy niemiecko-rosyjskiej¹⁷.

WNIOSKI KOŃCOWE

Z przeprowadzonej wyżej analizy polityki RFN wobec Rosji i WNP u progu XXI w. wynikają następujące wnioski końcowe:

1) Niemcy traktują WNP jako ważny obszar geopolityczno-strategiczny, z którym należy rozbudowywać kontakty i współpracę polityczną, gospodarczą i w innych dziedzinach. Współpraca powyższa winna mieć zarówno wymiar europejski – za pośrednictwem UE, jak też dwustronny. Najważniejszym partnerem Niemiec w ramach WNP pozostaje niezmiennie od początku lat 90. po rozpadzie ZSRR – Rosja jako jego sukcesor. Mimo pewnych zahamowań i wahań po zmianie ekipy rządzącej w RFN i przejęciu tam jesienią 1998 r. władzy przez koalicję SPD-S 90-Z współpraca niemiecko-rosyjska nabierała coraz większego rozmachu.

1. Wybór Putina na prezydenta FR przyczynił się w decydującym stopniu do kolejnego zbliżenia niemiecko-rosyjskiego. Podyktowane jest ono dążeniem rządu SPD-S 90-Z do ustanowienia „partnerstwa strategicznego” między obu krajami na bazie zacieśnienia współpracy Rosji z UE, w której Niemcy odgrywają pierwszoplanową rolę. Pozyskanie Rosji jest także potrzebne dla wzmocnienia Wspólnej Poli-

¹⁷ Ibidem, s. 13 i nast.

tyki Zagranicznej i Bezpieczeństwa UE na tle różnych kontrowersji w stosunkach transatlantyckich z USA.

2. Politykę zbliżenia i partnerstwa z Rosją popierają niemieckie koła gospodarcze, które traktują Rosję oraz całą WNP jako rynek zbytu oraz pozyskiwania surowców energetycznych. Obszar powyższy będzie miał istotne znaczenie gospodarcze w średniej oraz długofalowej perspektywie na tle nowych wyzwań globalizacji oraz rywalizacji UE z USA i Japonią.

3. W konkluzji można sformułować tezę, iż podobnie jak w wypadku Michaiła Gorbaczowa i Borysa Jelcyna w przeszłości, RFN obecnie, zresztą tak samo jak jej partnerzy z UE, wiąże duże nadzieje i oczekiwania z osobą Władimira Putina jako gwaranta pomyślnego rozwoju Rosji oraz „partnerstwa strategicznego”. Od dalszego rozwoju wewnętrznego Rosji zależy czy nadzieje i oczekiwania niemieckie pod adresem Moskwy zostaną spełnione.

4. Intensyfikacja i racjonalizacja współpracy gospodarczej między RFN a FR będzie w najbliższych 2 latach sprawdzianem zdolności działania ekipy Putina w Rosji. RFN oraz UE będą zabiegały o większe gwarancje dla siebie ze strony Kremla.